

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-150>

УДК 330.338.2:354

ПАРАДОКС ЕСТЕРЛІНА ЯК НОВИЙ ПРИНЦИП ДЕРЖАВНОГО СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ

EASTERLIN'S PARADOX AS A NEW PRINCIPLE OF THE STATE STRATEGIC PLANNING

Седляр Діана Олександрівнакандидат економічних наук, доцент кафедри,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-1328-1458>**Седляр Михайло Олегович**кандидат економічних наук, вчитель економіки,
Лицей «Наукова зміна»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3126-7800>**Sedliar Diana**

Dragomanov Ukrainian State University

Sedliar Mykhailo

Liceum «Naukova Zmina»

У статті розкривається сутність парадоксу Естерліна, аналізуються ефекти, на яких він ґрунтується, наводяться результати досліджень критиків даного парадоксу. Автори статті подають та аналізують статистичні дані – залежність між рівнем доходів та рівнем щастя – по країнах світу, які підтверджують або спростовують парадокс Естерліна, порівнюються рейтинги країн за рівнем щастя та рівнем ВВП. Водночас, у статті досліджуються форми прояву парадоксу Естерліна на сучасному етапі та виокремлюються причини існування прямої залежності між рівнем доходів та рівнем щастя у низці країн світу. Особлива увага авторів приділяється обґрунтуванню значення парадоксу Естерліна у державному стратегічному плануванні та економічній політиці, наводяться приклади врахування даного парадоксу у державному стратегічному плануванні у Бутані, Канаді, Новій Зеландії.

Ключові слова: парадокс Естерліна, економіка щастя, рівень щастя, доходи, економічна політика, державне стратегічне планування.

The article raises the question of the inverse relationship between the level of income of citizens and their level of satisfaction with life (level of happiness), which was called Easterlin's paradox. At the same time, the effects on which this paradox is based are analyzed – the saturation effect and the effect of income change. Also, the authors of the article cite the results of research by scientists who criticized this paradox, present and analyze statistical data – the relationship between the level of income and the level of happiness – using the example of Great Britain, Australia, China, countries of Sub-Saharan Africa and some Scandinavian countries. On the basis of the conducted research, the conclusion is formed that Easterlin's paradox is mostly manifested in highly developed countries, because in the countries with a low level of development, due to the increase in the level of income, individuals still have the opportunity to provide themselves with more comfort and a higher quality of life, which positively affects their level of happiness. However, the question arises that Easterlin's paradox also does not work for some highly developed countries, especially the Scandinavian countries. The authors of the article explain this situation by the existence of a number of other factors that affect the level of happiness of the population of these countries: equal distribution of income, access to education and health care, a high level of social justice, social protection, social support, equality in society, environmental sustainability, etc. At the same time, the article examines the forms of manifestation of Easterlin's paradox at the modern stage – stress and anxiety at the workplace, which reduce the level of happiness of an individual when his income increases, as well as compensating the feeling of happiness by increasing consumption. The authors pay special attention to the justification of the importance of the Easterlin's paradox in the state strategic planning and economic policy, examples of the consideration of this paradox in state strategic planning in Bhutan, Canada, and New Zealand are given.

Keywords: Easterlin's paradox, economics of happiness, level of happiness, income, economic policy, state strategic planning.

Постановка проблеми. Стратегічне планування відіграє важливу роль у формуванні економічної політики країн світу, ключовим завданням якої є вирішення основних соціально-економічних проблем цих суспільств та забезпечення економічного зростання. Інакше кажучи, при стратегічному плануванні повинні враховуватись потреби нинішнього та майбутнього поколінь. Це передбачає прогнозування майбутніх викликів та врахування парадоксів, які відображаються у сучасних наукових дослідженнях. Мова йде про залежність між рівнем доходів громадян та їхнім рівнем щастя, що дістала назву «парадокс Естерліна».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Парадокс Естерліна та проблеми економіки щастя знайшли відображення у теоретичних та практичних доробках таких науковців як М. Бернард, К. Вельзель, Дж. Волферс, А. Декатсер, Е. Дін, Дж. Звейг, Р. Естерлін, Р. Інґлегарт, Д. Канеман, Е. Кларк, Р. Лей, Р. Лейтон, Е. Освальд, К. Петерсон, Ван Прааг, О. Савангфа, М. Світек, Б. Стівенсон, Л. Макві, Р. Фoa, П. Фрейтерс, Р. Френк, Майкл А. Шилдс та ін. В Україні результати дослідження економіки щастя можна знайти у працях В. Богословського, О. Бутник, В. Заяць, Х. Кушнір, М. Гузь, О. Сакало, С. Степаненко, Т. Титаренко, Г. Філіппа, А. Черкасової та ін. Проблеми стратегічного планування суспільного розвитку підіймаються такими вітчизняними вченими: І. Бондар, О. Грішнвою, Е. Лібановою, Н. Сітніковою, Л. Черенко.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Парадокс Естерліна ставить під сумнів тезу про те, що економічне зростання є єдиним шляхом до підвищення рівня щастя населення. Це означає, що державне стратегічне планування, яке здебільшого орієнтоване на економічне зростання, може не призводити до підвищення рівня щастя, тому парадокс Естерліна має важливі практичні наслідки для державного стратегічного планування. Це вимагає від держави перегляду своїх цілей і пріоритетів, а також розробки нових підходів до економічної політики, яка б враховувала вплив парадоксу Естерліна.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Незважаючи на значний інтерес українських науковців до проблеми державного стратегічного планування, залишається недослідженим питання сутності та форм прояву парадоксу Естерліна, а також можливості його врахування в системі державного

стратегічного планування та, як наслідок, в економічній політиці.

Виклад основного матеріалу дослідження. 1974 року Річард Естерлін у статті «Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence» опублікував результати дослідження стосовно рівня доходів американців та їхнього рівня щастя. На основі аналізу масиву даних у 1946–1970 рр. науковець дійшов висновку, що доходи американців зросли, а частка щасливих людей залишилась незмінною. Цей висновок отримав назву «парадокс Естерліна»: зростання абсолютного доходу в довгостроковому періоді не призводить до збільшення рівня задоволеності життям [4].

Цей парадокс ґрунтується на таких ефектах:

– ефект насичення. До того часу, поки дохід не перевищить конкретну суму, достатню для задоволення основних потреб, кожен додатковий долар приносить зростання рівня щастя. Проте, після досягнення певного рівня благополуччя, додаткове збільшення доходу вже не впливає на рівень щастя. Інакше кажучи, людям, які досягли певного рівня комфорту та матеріального благополуччя, подальше збільшення доходу не призводить до підвищення рівня їхнього задоволення життям;

– ефект зміни доходу. Якщо доходи людини зростуть порівняно з доходами інших, то рівень її щастя збільшиться. Варто зауважити, що ефект зміни доходу не стосується абсолютної зміни доходів, тобто якщо рівень достатку зміниться у всіх, то рівень задоволеності залишиться незмінним [4].

Існування парадоксу Естерліна пояснюється: по-перше, явищем соціального порівняння. Тобто вплив додаткових фінансових ресурсів на наше ставлення до власного життя залежить не лише від рівня нашого матеріального благополуччя в абсолютних показниках, але також від того, наскільки ми бідні або багаті порівняно з іншими [1]; по-друге, люди швидко звикають до комфорту та певного рівня добробуту. Тобто, зростання рівня доходів громадян призводить до покращення їхнього рівня життя та швидкого пристосування до нового життя, тому втрачається відчуття зростання рівня задоволення [3].

Зауважимо, що існують й критики даного парадоксу. Зокрема, такі науковці як Р. Інґлегарт, Р. Фoa, К. Петерсон, К. Вельзель, Б. Стівенсон, Дж. Вулферс проводили власні дослідження, результати яких спростували висновки Р. Естерліна [7; 11]. Як при-

клад можна назвати масштабне дослідження Б. Стівенсона і Дж. Вулферса, які виявили, що вплив доходу на рівень щастя існує та є лінійним: кожен додатковий долар доходу приносить додаткове задоволення як у мешканців розвинених країнах, так і тих країн, що розвиваються, а також у країнах з перехідною економікою. Ця лінійна залежність залишається незмінною як для бідного, так і заможного населення (таблиця 1).

Р. Естерлін у статті 2010 р. вказав на помилки, які допустили науковці у дослідженнях з наміром спростувати його парадокс [5] (рис. 1).

Незважаючи на критику даного парадоксу, можна знайти його підтвердження у деяких країнах, зокрема Великій Британії, США та Австралії. Так, за інформацією NEF (New

Economic Foundation), ВВП Великої Британії у 1973–2002 роках стабільно зростав, проте рівень задоволення життям (рівень щастя) в усій країні залишався незмінним (рис. 2). Досвід Великої Британії є типовим для багатьох високорозвинених країн.

У Австралії, починаючи з 2001 року, щороку проводять опитування HILDA (Household, Income and Labour Dynamics in Australia) щодо стану домогосподарств протягом останнього місяця. Зауважимо, що при опитуванні враховують не рівень задоволення життям взагалі, а лише їхні почуття (щасливі, радісні, сумні, втомлені чи пригнічені) протягом останнього місяця.

Результати опитування HILDA, які зобразив графічно Річард Моріс, показують, що одночасно зі зростанням рівня доходів насе-

Таблиця 1

Результати досліджень Б. Стівенсона і Дж. Вулферса на основі опитувань населення США, 2006 р., % [11, с. 5]

Дохід сім'ї	Рівень щастя		
	Дуже щасливий	Достатньо щасливий	Не дуже щасливий
< \$ 12,500 (менше 10 %)	21	53	26
\$ 12,500 – \$ 49,999	25	61	13
\$ 50,000 – \$ 149,999	40	54	6
≥ \$ 150,000 (верхні 10 %)	53	45	2

Різна тривалість часових рядів

- Парадокс Естерліна стосується довгострокового періоду, тому висновки про нього можна зробити при аналізі часових рядів тривалістю 10 років і більше. Чим довше тривалість часових рядів, тим точнішими будуть висновки про довгострокові закономірності.

Вплив циклічності економіки

- Важливо, щоб у вивченому проміжку часу економіка встигла пройти кілька фаз економічного циклу, чергуючи підйоми і спади, оскільки циклічність впливає на рівень задоволення життя. Найкраще, щоб часовий ряд включав дані, початок і закінчення яких відповідають одній і тій же фазі циклу – так, щоб кількість періодів економічного зростання і спаду була однаковою на вивченому часовому інтервалі.

Наявність статистичних артефактів

- Сама процедура проведення опитувань повинна залишатися незмінною, інакше може виникнути інструментальна похибка, яка порушує репрезентативність дослідження.

Вплив специфіки країн з перехідною економікою

- Включення у вибірку міжнародних досліджень даних про країни з перехідною економікою впливає на зображення дослідження, оскільки глибокі зміни економічних інститутів, супроводжуючись макроекономічною нестабільністю, негативно впливають на задоволення життя мешканців цих країн.

Рис. 1. Помилки, які допустили науковці у дослідженнях, з наміром спростувати парадокс Естерліна за версією Р. Естерліна [5]

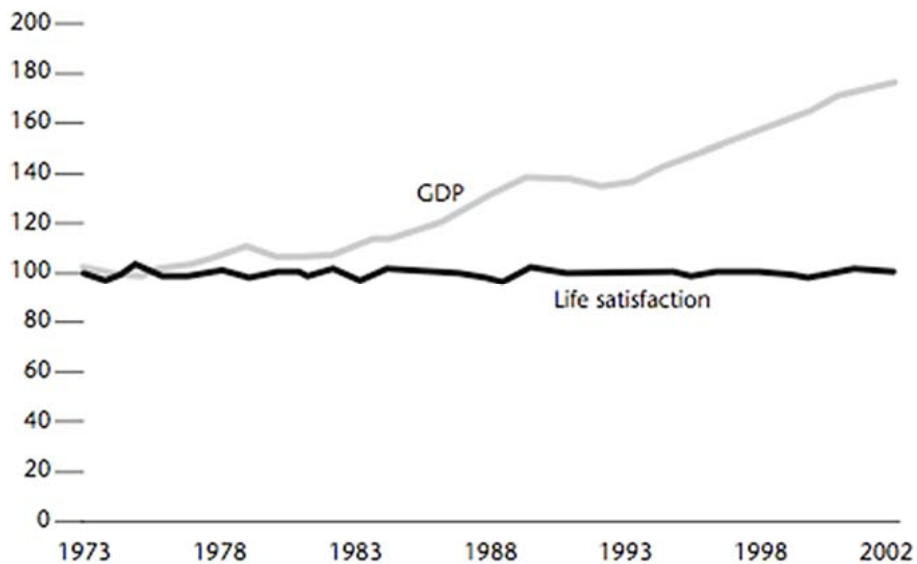

Рис. 2. Динаміка кількості щасливих людей та ВВП у Великій Британії у 1973–2002 рр. [12]

лення Австралії рівень їхнього щастя знижувався, починаючи з 2009 року (рис. 3). Таким чином, в Австралії також можна спостерігати парадокс Естерліна.

Цю тенденцію також підтверджує приклад Сингапуру, який у 2020 році у рейтингу ВВП на душу населення посідав 3 місце, а у рейтингу Happy Planet Index – 77 місце. Перш за все це пов'язано з індустріалізацією, що впливає на екологічний показник: екологічний відбиток (складова індексу щастя) для Сингапуру у 2020 році становив 5,37 бали [14] (зауважимо,

що оцінка, вища за 2,0 бали в рейтингу свідчить про негативний вплив екології на суспільний добробут та щастя).

Зниження рівня щастя населення, незважаючи на зростання доходів, може бути пов'язано з такими факторами, як зростання нерівності розподілу доходів, погіршення стану навколишнього середовища, а також зростання рівня стресу та тривоги. Яскравим прикладом є Китай, де зростання доходів населення не завжди супроводжується зростанням рівня щастя. Одними з причин остан-

Inequality & Wellbeing in Australia between 2001-2019

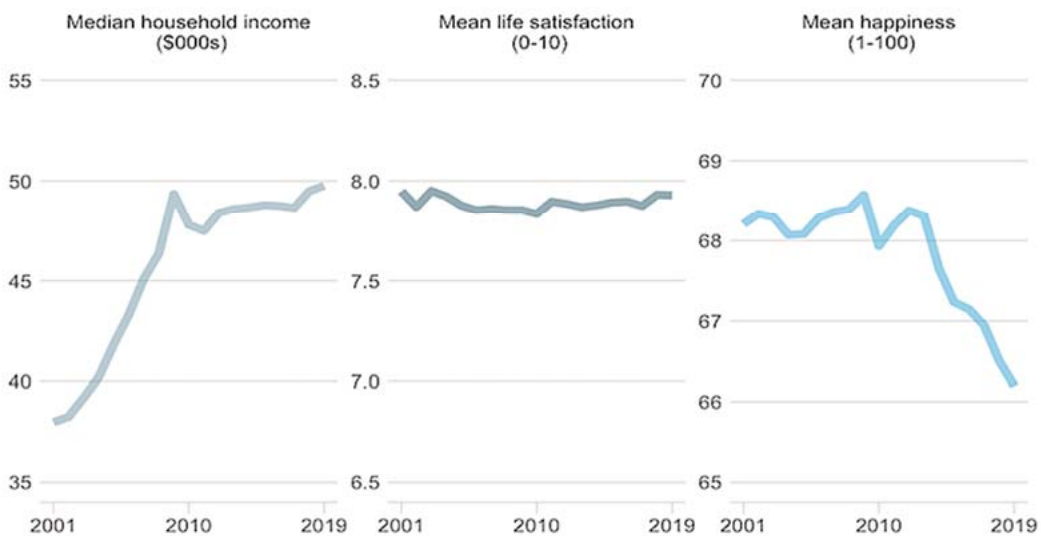

Рис. 3. Графічне відображення результатів опитування HILDA в Австралії у 2001–2019 рр. [10]

нього є зростання рівня стресу та тривоги, а також погіршення стану навколишнього середовища, що відображено в таблиці 2.

Проте, є й інший приклад – Коста-Рика, яка у 2021 році очолювала рейтинг Happy Planet Index, але за ВВП на душу населення посідала аж 87 місце [14; 15]. Приклад Коста-Рики не є поодиноким. Результати дослідження рівня щастя та рівня доходів населення у 2008-2014 роках у країнах регіону Субсахарської Африки також демонструють пряму залежність, тобто зі зростанням рівня доходів населення, зростає рівень щастя (рис. 4). У цьому випадку парадокс Естерліна не проявляється. Така динаміка є наслідком того, що в цих країнах дохід на душу населення все ще залишається на низькому рівні і не досягає межі, після якої задоволення життям та рівень щастя можуть почати зменшуватися.

Узагальнюючи, можна припустити, що парадокс Естерліна не працює для країн з низьким рівнем розвитку, тобто коли індивіди ще мають можливість забезпечити собі більше комфорту та вищу якість життя за рахунок зростання рівня їхніх доходів. Але це припущення не буде повністю справедливим, оскільки є високорозвинені країни, в яких не проявляється парадокс Естерліна. Сюди належать Скандинавські країни. Проте, у них зовсім інші причини існування прямої залеж-

ності між високим рівнем доходів і високим рівнем щастя населення: рівномірний розподіл доходів, доступність освіти та охорони здоров'я, високий рівень соціальної справедливості та рівності у суспільстві [17]. Аналіз ТОП-10 країн у рейтингу Світового індексу щастя показує, що кожна країна має свої фундаментальні основи для створення щасливого суспільства (рис. 5).

Важливо зважати, що парадокс Естерліна має різні форми прояву. Наприклад:

1) підвищення рівня доходу на робочому місці супроводжується зростанням рівня стресу та тривоги, конфліктами, погіршенням ментального та фізичного здоров'я тощо. Це пов'язано з тим, що при досягненні успіху і матеріального благополуччя люди відчувають тиск. Так, 94 % працівників компанії Wrike у 2019 році відчували стрес на своєму робочому місці [16]. А рівень стресу, пов'язаного з роботою, загалом відчували 83 % працівників США. Таким чином, зростання рівня доходів призводить до зниження рівня задоволеності від роботи та щастя;

2) підвищення рівня доходу супроводжується зростанням рівня споживання. Це відбувається тому, що люди намагаються таким чином підвищити своє щастя, оскільки подальше зростання доходів не приносить їм значної користі. Так, у США станом на 2022 рік

Таблиця 2

Динаміка компонентів показника Happy Planet Index Китаю у 2006–2020 рр. [6]

Роки	Середня тривалість життя (роки)	Відчуття благополуччя (0-10)	Екологічний відбиток	НPI	Рейтинг НPI
2006	73,3	4,56	2,71	41,4	
2007	73,6	4,86	2,83	42,9	60
2008	73,8	4,85	2,92	42,5	64
2009	74,1	4,45	3,16	39,1	91
2010	74,4	4,65	3,33	39,7	88
2011	74,7	5,04	3,50	41,4	79
2012	75,0	5,09	3,56	41,5	83
2013	75,3	5,24	3,65	42,2	81
2014	75,6	5,20	3,62	42,2	83
2015	75,9	5,30	3,61	43,0	80
2016	76,2	5,32	3,56	43,5	75
2017	76,5	5,10	3,71	41,7	92
2018	76,7	5,13	3,73	41,8	92
2019	76,9	5,14	3,74	41,9	94
2020	77,1	5,77	3,74	45,6	

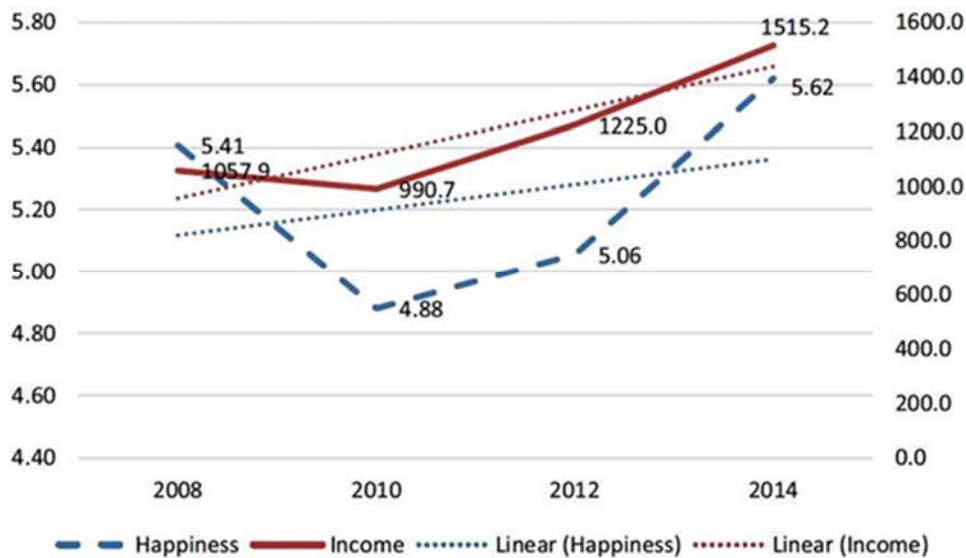

Рис. 4. Динаміка та тренд показників доходу та щастя для країн Субсахарської Африки [9]

Фінляндія	• високий рівень соціального захисту, якісна освіта, доступна та якісна охорона здоров'я, висока довіра до уряду
Данія	• соціальна стабільність, високий рівень життя, якісна освіта, екологічна стійкість
Швейцарія	• високий ВВП на душу населення, низький рівень корупції, стабільна економіка, доступна та якісна охорона здоров'я
Ісландія	• тісні соціальні зв'язки, рівень соціальної підтримки, прекрасний навколишній природний простір, висока якість життя
Нідерланди	• тісні соціальні зв'язки, рівень соціальної підтримки, прекрасний навколишній природний простір, висока якість життя
Норвегія	• високий рівень життя, багаті природні ресурси, доступна та якісна освіта, соціальна підтримка
Швеція	• висока якість життя, доступна та якісна охорона здоров'я, стабільна економіка, політична стабільність
Люксембург	• високий ВВП на душу населення, низький рівень безробіття, якісна освіта, соціальна стабільність
Нова Зеландія	• високий рівень життя, дружелюбність місцевих жителів, гарні краєвиди, політична стабільність
Австрія	• хороша якість життя, високий рівень освіти, культурна різноманітність, соціальна стабільність

Рис. 5. Рейтинг країн за індексом щастя та причини високого місця в рейтингу [17]

середній американець витрачає близько 77 % свого доходу на споживання, проте зростання такого роду витрат не призводить до підвищення рівня індивідуального щастя або призводить до короткострокового відчуття щастя [2; 13; 21].

Таким чином, парадокс Естерліна є складним динамічним явищем, яке залежить від багатьох факторів та привертає увагу до того, що при досягненні певного рівня доходів у суспільстві все більш важливим стають неекономічні аспекти, які впливають на тривалість та якість життя населення. Тому уряди держав, на думку науковців, повинні зосереджувати свою увагу та зусилля на підвищення якості життя своїх громадян, а не на намагання прискорити темпи економічного зростання. Така зміна орієнтирів пов'язана із суттєвими ціннісними трансформаціями на індивідуальному рівні: у людини починає змінюватися акцент з економічної та фізичної безпеки на цінності самовираження шляхом участі у громадському житті, свободі вираження думок та підвищення якості життя [18, с. 9].

Водночас слід пам'ятати, що кожна нація або суспільство має своє бачення «формули щастя», яка може бути пов'язана із історичними особливостями соціально-економічного розвитку країни, фазою економічного циклу (спад, депресія, пожвавлення, піднесення), етнічною, віковою, релігійною структурою населення, технологічним розвитком тощо. Таке розуміння цієї складної взаємодії є ключовим для розробки ефективних стратегій політики та підвищення якості життя громадян.

Незважаючи на критику парадоксу Естерліна, сама його поява спровокувала низку питань, які виникли в контексті вивчення економіки щастя, та викликають значний громадський та політичний інтерес. Регулярно здійснюються дослідження, проводяться конференції, і все більша кількість країн (Бутан, Канада, Великобританія, Німеччина та ін.) впроваджують нові показники оцінки ефективності економічної політики, які б не лише орієнтувалися на матеріальні критерії добробуту (багатство, кількість вироблених чи реалізованих благ в суспільстві тощо), а й враховували рівень щастя у суспільстві та рівень задоволеності життям.

Результати дослідження Р. Естерліна мають важливі практичні наслідки для формування економічної політики країн світу, оскільки показали, що зв'язок між економічним зростанням і щастям не є таким прямим,

як це було прийнято вважати раніше. Виявляється, що після досягнення певного рівня доходу подальше економічне зростання не має значного впливу на щастя людей [5], тобто економічне зростання не є єдиним шляхом до підвищення рівня щастя в суспільстві.

Наукові дослідження, що проводилися Деніелом Канеманом, Амосом Тверским та іншими психологами, вказують на важливість вимірювання якості життя через показники щастя, задоволення життям та інші аспекти емоційного та соціального благополуччя громадян [8]. Роботи Річарда Лейна та Кайя Кескісало також демонструють, як використання таких показників може сприяти більш ефективному розподілу ресурсів та формуванню політики з урахуванням потреб населення [9]. Таким чином, врахування категорій щастя та благополуччя населення при державному стратегічному плануванні може допомогти створити збалансованішу та гуманнішу стратегію розвитку суспільства.

Деякі країни звернули увагу на парадокс Естерліна та почали відходити від традиційної економічної політики, орієнтованої на максимальне зростання ВВП і стали більше уваги приділяти соціальним аспектам економічного розвитку – забезпечення соціальної справедливості, рівних можливостей для всіх громадян, захисту навколишнього середовища тощо. Бутан став першою країною, яка запропонувала замінити стандартне вимірювання розвитку, що базується на ВВП, на концепцію «валового національного щастя». У 1972 році у Бутані було введено термін «валове національне щастя» і створено відповідне міністерство [18]. У Новій Зеландії всі урядові витрати розглядаються з урахуванням впливу на добробут майбутніх поколінь, встановлюючи цілі, що охоплюють безпеку, здоров'я, культуру, участь у громадських та політичних процесах, людський та соціальний капітал тощо [19]. У Канаді 1999 року з метою зміщення фокусу з економіки на те, що важливо для канадців, було введено Канадський Індекс Добробуту, який охоплює містить 8 складових: здоров'я, навколишнє середовище, освіта, участь у демократичних процесах, стандарти життя, культура та дозвілля, використання часу, життєздатність спільноти. Цей показник виникає як відповідь на недоліки ВВП – нечутливість до витрат економічного зростання, таких як погіршення навколишнього середовища, втрата сільськогосподарських угідь або зростання нерівності доходів.

Висновки. Отже, дослідження парадоксу Естерліна дозволило обґрунтувати необхідність врахування ще одного орієнтиру державного стратегічного планування поруч з економічним зростанням – рівня щастя

населення. Останнє залежить від соціальних відносин, здоров'я, доступності освіти, соціальної справедливості, захисту навколишнього середовища, підвищення якості життя тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Clark Andrew E., Frijters Paul, Shields Michael A. (2008). Relative Income, Happiness, and Utility: An Explanation for the Easterlin Paradox and Other Puzzles. URL: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jel.46.1.95> (дата звернення: 30.07.2024)
2. CONSUMER EXPENDITURES – 2022. USA Bureau of Labor Statistics. URL: <https://www.bls.gov/news.release/cesan.nr0.htm> (дата звернення: 30.07.2024)
3. Diener Ed, Richard E. Lucas, Christie Napa Scollon. Beyond the Hedonic Treadmill: Revising the Adaptation Theory of Well-Being. 2009. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-90-481-2350-6_5 (дата звернення: 30.07.2024)
4. Easterlin R. A. Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence. Nations and Households in Economic Growth. N.Y., 1974. P. 89–125. URL: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/111773/1/MPRA_paper_111773.pdf (дата звернення: 30.07.2024)
5. Easterlin R. A., McVey L. A., Switek M., Sawangfa O., Zweig J. S., The happiness – income paradox revisited. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 2010. Vol. 107. № 52. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1872747 (дата звернення: 30.07.2024)
6. Happy planet index. URL: <https://happyplanetindex.org> (дата звернення: 30.07.2024)
7. Inglehart R., Foa R., Peterson C., Welzel C. Development, Freedom, and Rising Happiness: A Global Perspective (1981–2007). *Perspectives on Psychological Science*. 2008. Vol. 3. № 4. P. 264–285.
8. Kahneman D., Tversky A. Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. 1979. URL: <https://courses.washington.edu/pbafhall/514/514%20Readings/ProspectTheory.pdf> (дата звернення: 30.07.2024)
9. Kohnert D. Are Africans happy? 'Return to laughter' in times of war, famine and misery. 2022 URL: <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/112940/> (дата звернення: 30.07.2024)
10. Morris R., Glozier N. Why happiness is becoming more expensive and out of reach for many Australians. *The Conversation*. 2021. URL: <https://theconversation.com/why-happiness-is-becoming-more-expensive-and-out-of-reach-for-many-australians-170877> (дата звернення: 30.07.2024)
11. Stevenson B., Wolfers J. Economic growth and happiness: reassessing the Easterlin paradox. Cambridge, 2008. 79 p. URL: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w14282/w14282.pdf (дата звернення: 30.07.2024)
12. The (un)Happy Planet Index: An index of human well-being and environmental impact. *NEF*. URL: https://www.researchgate.net/publication/312602893_The_unHappy_Planet_Index_An_index_of_human_well-being_and_environmental_impact (дата звернення: 30.07.2024)
13. The average American household budget. *Bankrate*. URL: <https://www.bankrate.com/banking/savings/average-household-budget/> (дата звернення: 30.07.2024)
14. The Happy Planet Index. URL: <https://happyplanetindex.org/> (дата звернення: 30.07.2024)
15. World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org/> (дата звернення: 30.07.2024)
16. Worrying Workplace Stress Statistics. URL: <https://www.stress.org/42-worrying-workplace-stress-statistics-2> (дата звернення: 30.07.2024)
17. Богословський В. Індекс щастя та рейтинг найщасливіших країн у світі. URL: <https://migrantumir.com/indeks-schastya-i-rejting-samyh-schastlivyh-stran-v-mire/#close> (дата звернення: 30.07.2024)
18. Балашова Д., Ісаченко І. Індекс щастя. Як зрозуміти, виміряти та збільшити щастя в містах. URL: <https://pragmatika.media/indeks-shhastja-jak-zrozumiti-vimirjati-ta-zbilshiti-shhastja-v-mistah/> (дата звернення: 30.07.2024)
19. Більше ніж ВВП. Чому в Давосі говорять про щастя? URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/bilshe-nizh-vvp-chomu-v-davosi-govoryat-pro-shchastya-50004086.html> (дата звернення: 30.07.2024)
20. Сакало О. Є., Степаненко С. В. Національне щастя та державна політика щодо його формування. *Бізнес-Інформ*. 2020. № 12. С. 6–13. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2020-12_0-pages-6_13.pdf (дата звернення: 30.07.2024)
21. Ціни та вартість життя в США. URL: <https://migrant.biz.ua/ssha/zhittya-ssha/tsiny-v-ssha.html> (дата звернення: 30.07.2024)

REFERENCES:

1. Clark Andrew E., Frijters Paul, Shields Michael A. (2008) Relative Income, Happiness, and Utility: An Explanation for the Easterlin Paradox and Other Puzzles. Available at: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jel.46.1.95> (accessed July, 30, 2024)
2. CONSUMER EXPENDITURES – 2022. *USA Bureau of Labor Statistics*. Available at: <https://www.bls.gov/news.release/cesan.nr0.htm> (accessed July, 30, 2024)
3. Diener Ed, Richard E. Lucas, Christie Napa Scollon (2009) Beyond the Hedonic Treadmill: Revising the Adaptation Theory of Well-Being. Available at: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-90-481-2350-6_5 (accessed July, 30, 2024)
4. Easterlin R. A. (1974) Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence. *Nations and Households in Economic Growth*. N.Y., pp. 89–125. Available at: https://mpa.ub.uni-muenchen.de/111773/1/MPPA_paper_111773.pdf (accessed July, 30, 2024)
5. Easterlin R. A., McVey L. A., Switek M., Sawangfa O., Zweig J. S. (2010) The happiness – income paradox revisited. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. Vol. 107. № 52. Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1872747 (accessed July, 30, 2024)
6. Happy planet index. URL: <https://happyplanetindex.org> (accessed July, 30, 2024)
7. Inglehart R., Foa R., Peterson C., Welzel C. (2008) Development, Freedom, and Rising Happiness: A Global Perspective (1981–2007). *Perspectives on Psychological Science*, Vol. 3, № 4, pp. 264–285.
8. Kahneman D., Tversky A. Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk (1979) Available at: <https://courses.washington.edu/pbafhall/514/514%20Readings/ProspectTheory.pdf> (accessed July, 30, 2024)
9. Kohnert D. (2022) Are Africans happy? 'Return to laughter' in times of war, famine and misery. Available at: <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/112940/> (accessed July, 30, 2024)
10. Morris R., Glozier N. (2021) Why happiness is becoming more expensive and out of reach for many Australians. *The Conversation*. Available at: <https://theconversation.com/why-happiness-is-becoming-more-expensive-and-out-of-reach-for-many-australians-170877> (accessed July, 30, 2024)
11. Stevenson B., Wolfers J. (2008) Economic growth and happiness: reassessing the Easterlin paradox. Cambridge, 79 p. Available at: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w14282/w14282.pdf (accessed July, 30, 2024)
12. The (un)Happy Planet Index: An index of human well-being and environmental impact. *NEF*. Available at: https://www.researchgate.net/publication/312602893_The_unHappy_Planet_Index_An_index_of_human_well-being_and_environmental_impact (accessed July, 30, 2024)
13. The average American household budget. *Bankrate*. Available at: <https://www.bankrate.com/banking/savings/average-household-budget/> (accessed July, 30, 2024)
14. The Happy Planet Index. Available at: <https://happyplanetindex.org/> (accessed July, 30, 2024)
15. World Bank Open Data. Available at: <https://data.worldbank.org/> (accessed July, 30, 2024)
16. Worrying Workplace Stress Statistics. Available at: <https://www.stress.org/42-worrying-workplace-stress-statistics-2> (accessed July, 30, 2024)
17. Bohoslovs'kyi V. Indeks shchastya ta reytynh nayshchaslyvishykh krayin u sviti [Happiness index and ranking of the happiest countries in the world]. Available at: <https://migrantumir.com/indeks-schastya-i-rejting-samyh-schastlivyh-stran-v-mire/#close> (accessed July, 30, 2024) (in Ukrainian)
18. Balashova D., Isachenko I. Indeks shchastya. Yak zrozumity, vymiryaty ta zbil'shyty shchastya v mistakh [Happiness index. How to understand, measure and increase happiness in cities]. Available at: <https://pragmatika.media/indeks-shhastja-jak-zrozumiti-vimirjati-ta-zbilshiti-shhastja-v-mistah/> (accessed July, 30, 2024) (in Ukrainian)
19. Bil'she nizh VVP. Chomu v Davosi hovoryat' pro shchastya? [Why is happiness talked about in Davos?] Available at: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/bilsh-nizh-vvp-chomu-v-davosi-govoryat-pro-shchastya-50004086.html> (accessed July, 30, 2024) (in Ukrainian)
20. Sakalo O. YE., Stepanenko S. V. (2020) Natsional'ne shchastya ta derzhavna polityka shchodo yoho formuvannya [National happiness and state policy regarding its formation]. *Biznes-Inform*, vol. 12, pp. 6–13. Available at: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2020-12_0-pages-6_13.pdf (accessed July, 30, 2024)
21. siny ta vartist' zhyttya v SSHA [Prices and cost of living in the USA]. Available at: <https://migrant.biz.ua/ssha/zhyttya-ssha/tsiny-v-ssha.html> (accessed July, 30, 2024) (in Ukrainian)